НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ПРЕТПЛАТУ ПРИМА
КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ:
ЗА СРБИЈУ . . . . . 6 дин. МЕСЕЧНО
ОД ЈЕДНОГ БРОЈА . . . . . 0·10 дин.
ЗА СТРАНЕ ЗЕМЉЕ ПО ПОШТАНСКОМ САВЕЗУ 15 дин. МЕСЕЧНО

УРЕЂУЈУ СКУПШТИНСКИ СЕКРЕТАРИ:
Ранко Петровић, Доброслав Ружић, Љуб. П. Ћирић.

Број 112 | ПОНЕДЕЉАК 1 АПРИЛА 1891 | Година I

87 САСТАНАК

7 марта 1891 год. у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК
Паја Вуковић

СЕКРЕТАР
Љуб. Јовановић.

(НАСТАВАК)

(Одговор на интерпелације: Ж. Живановић)

Противно вољи породице Адамове наређена је, а до доласка приватних лекара и одложена је секција за 36 сати док стигну од пријатеља Адамових позвати приватни лекари, које су први другови Адам ви били изаслали а међу тима први г. Пашић. Није, дакле, пропуштено ништа што је требало учинити према човеку, који је умро у неприличној околности. Шта више извађен је и његов дроб да се донесе овде у Београд, да се анализира. Ја заиста и сажаљевам што анализе није било; али кад министар не дајући да се анализа изврши о државном трошку каже: за нас као државну власт довољно је тврђење пет лекара, да је умро природном смрћу, а ако ви, Адамови пријатељи у то сумњате и ако ви желите још нешто да имате, онда ево вам половине дроба Адамова па га анализирајте о свом трошку. Кад то, господо, стоји, онда ја држим, *да је министар учинио оно, што је требао да учини* и ако има кривице, онда морална кривица не пада на министра и санитетски одсек, но на пријатеље Адамове. И шта је било са свим тим? Ништа. Ствар је она легла. 1881 год. одређена је била поводом једне нове интерпелације још „неуверених" пријатеља пок. Адима, једна комисија, која је требала да изврши то и да прекине једном с тим стањем саопштивши прави резултат. Па и она није ништа урадила.

У прилог ове ствари имам да изјавим још једну епизоду, коју сам чуо о говору тадашњег капетана у срезу крајинском и министра г. Светозара Милосављевића. Г. Милосављевић, како ја мислим, био је с рог и добар министар унутр. дела. Еле дошао је тај капетан, који је међутим већ био стављен у пензију, па му је рекао: „Господине министре, ја сумњам да сте ме ставили у пензију зато, што бацате сумњу на мене за Адамову смрт. Ако је то истина, онда сматрајте да ја нисам чиновник у пензији него злочинац; предајте ме суду, тамо је моје место а не међу пензионарима. Оправдам ли се, тражим, да се та сумња уклони". Ја сам бар чуо да је тако говорено; а знам да би ово и г. Милосављевић потврдио, да је ту.

Напослетку, господо, који је читао романе или занимљиве приче, наплазно је у њима да има у току догађаја често пута једна тачка, где је довољно да се једна реч рекне, па да буде свршен цео догађај тако је у неку руку и данас у овој дебати. И овде би требала да се рекне та часна реч. Али на жалост сада је само та реч изостала. Ја држим, да би ту реч могли да кажу *они ваши људи, који су ишли у Зајечар*, који су били у додиру са министром, који су целом ствари руководили, и они би велику услугу учинили истини, кад би ту реч исказали. Они би били дужни да реку: „људи, не грешите душу, Адам је умро од божије воље, њега нико није тровао ни отровао. Ми смо такође то исто тражили и уверили се да та сумња није истинита".

По моме мишљењу, излишно је трошити време; неоправдано је грешити душу око овога, јер Адам је умро за то што је био болестан и нико није крив за то. Ондашња влада учинила је своју дужност. Кад се захтевало секцирање, она је дозволила секцирање; кад се тражила анализа од стране приватних, влада је ставила на расположењу половину дроба и што није предузела рад није кривица до власти. Но иначе и према ономе што је од стране секционе лекарске комисије урађено, *могло је се несумњиво констатовати да је Адам умро природном смрћу, да је умро за то што је био болестан.*

Сваки савестан човек, који нема задњих намера, могао би бити умирен и задовољан са тим резултатима учињене истраге и не би ни дошло до ове интерпелације и до свега другог. Ја мислим, господо, и ако је ово питање неопорутно, и ако се може казати да је ово питање могло изостати, *али не може се пребацити да питање није стављено часно и отворено.* Страшна су, господо, била она вршења у средњем веку, кад су људи за време каквих Борџија, улазили у њине салоне живи и здрави па се не враћали; страшна су била она времена, кад су шиљали људе по каквој посланичкој дужности преко Пиринеја, па су их у путу сретали улаци и убијали; страшна су била она прошла времена, када убиством и другим путем доскакано овоме или ономе, и да су људи гинули путем тровања, ножем, *дављењем*, и т. д. Ја држим да је овај век толико зрео и хуманитаран да ником не може пасти на ум, да тим начином шкоди својим политичким противницима; ја држим да је у Србији и необразована маса толико дорасла и толико великодушна, да и не помишља да се тако што ради у једној земљи. У место отворених одговора, даје се одговор од неких посланика: као јесте све у реду, и ако није, опет има нешто. Кад би ја тврдио н. пр. да је погинуо Вељко Јаковљевић, по сазнању овога или онога човека, и не бих могао доказати, ја бих био нитков. Ја немам те рузине куражи и не смем то тврдити. Обрните то што рекох о себи и примите на вас. На послетку, господо, сваки има свој образ и нека га чува. Но, господо, кад се каже: има прљавог дела има злочина а ред је и правда захтева *да се докаже* — али несумњиво — *где је то злочинство.* А овако само искаливати

сумњу, а ничим не доказивати, не служи на част никоме од тога не добија ништа ни већина ни мањина, а најмање служи то на част целокупном угледу наше земље.

Ну, господо, ипак поред све ове непријатности, усред овога намерног сумњичења ова дебата има једну добру страну *а то је говор г. министра*. Он је први о овом питању узео реч и заћутао је, даље није говорио. Његов је говор објективан, како један заклет чиновник треба да говори. Можда говор г. министра има и празнина, што лежи у природи саме ствари, пошто је ваљало прибирати акта и из Зајечара, Неготине, санитета, полицијског одељења министарства, и што су факта млогобројна. Али главно је: одговор г. министра је леп и констатује факта која постоје, и ако би г. министар требао још да да свој одговор на последње питање у интерпелацији: мисли ли г. министар да има злочинства и да ли треба г. министар да се утеши као државна власт? Г. министар на то питање још није одговорио. Но она факта, како их као он као заклети чиновник изнео она су задовољавајућа, и кад ја не бих био либерал, но „дивљак", или радикал, ја бих предложио да се пређе на прост дневни ред, јер оно запомагање и нарицање, како је предложио г. Риста Поповић у својој резолуцији, управо је насилно калемљење једне стране резолуције, која дебати и делу не одговара, која никоме од вас не служи на част а не задовољава ни онога, који је оптужен. Као либерал ја нећу, да прећутим ово што рекох о предложеној резолуцији. Ја бих желео да се изнесу само факта. Цела ова дебата на крају крајева, господо, ма да је и имала свој циљ, али ја држим да би боље било да смо прекинули дебату после првога говора г. министра и г. Рибарца, јер према говорима, који су овде пали, ова дебата може послужити као рђав материјал каквом историку, писцу културне и моралне историје наше, јер, господо, *овде се лицем у лице, јавно хоће да оцрнчава и да се без доказа сумњичи у извесне људе* либералне странке да су они отварали пок. Адама. То, господо, треба да се докаже, то питање потребује одговора, тај одговор треба да се донесе и ја држим да не служи на част ни већини ни мањини, а тако исто није право да се гроб пок. Адама побусава клеветама јер, господо, он није умро ни под рђавим стицајем околности, јер се Адам разболео негде код куће, власт је сама тражила да му се болест лекарски констатује, а умро је, тако рећи у наручју лекара на по том, ко правду милује, знаће да *нико није крив за његову смрт пред богом и пред људима*. (Чује се: да се реши).

Потпредседник — Је ли воља Скупштина да се реши? (Јесте).

Панта Срећковић — Дужност ми налаже, господо, да говорим. Ако је Адам отрован, дајте кривца, а ако није не можете никога бедити. То вам је најпристије, најпоштеније. Ништа поштеније не може бити, него ако је отрован Адам, да министар унутр. послова и председник министарства, јер су по законима наше земље то људи, који су се заклели да врше закон, да пронађу кривце, и предаду суду а ако тога нема, онда не бацајте лагу на невине људе, него на целу земљу, на матер Србију, вређате је пред светом и говорите да смо крволоци и убице. То се говори само за Турке. Ја сам тако рећи до данас ђак. Ја сам био ђак 18 год. са ђачке клупе дошао сам на професорску катедру. Имао сам за то време, на 2000 ђака свагда сам се сматрао за члана научне општине и подједнако поштујем и волем све чланове учевне општине Велике Школе. Да их све поштујем и као представнике идеала, позваћу се овде на моје ђаке, почињући од г. Авакумовића, па ако хоћете на Илијановића, па Андру Николића министра просвете, да се позовем на то да ја сматрим њих и данашње ђаке као сугрђане моје и ништа ми пријатније није било целога века, него у тој корпорацији провести живот и умрети у тој корпорацији из овога ћу да вам кажем да ја све моје ђаке подједнако волем. Што се пак тиче њиховог мишљења, ја им не бацам то у кривицу, то су теорије, нека мисли шта ко хоће, и за то ми није криво. За доказ, да сам подједнако волео све ђаке, ја ћу да вам наведем овај случај, који не може бити маскиран или остављен без значаја.

Расписан је био један конкурс за професора за технички факултет. Г. Пашић био је тада инжињер и поднео је био своје сведодбе пред нас. Ја сам, а и сви остали професори, међу којима је био и г. Гига Гершић, изабрали смо га за професора, но власт га није хтела да потврди.

Други пут ја сам био ректор Велике Школе, а тадашњи министар просвете био је г. Стева Поповић и ја израдим да професорски савет Велике Школе бира и предлаже професоре Велике Школе. И пошто сам то израдио, ми смо се искупили у Савет, и на мој предлог изабрали смо г. Пашића по други пут за професора.

Он је био опозиционар, и за мене није то апсолутно никаква значаја имало. Кад ово говорим, ја говорим по убеђењу бранећи част свачију. Клевете могу бити личне, а могу да буду и клевете партизанске.

Ако је било међу радикалима неких, који су по зборовима проповедали да су либерали отровали покојног Адама, немојте ако Бога знате, говорити то у Скупштини, јер је то лаж. Ако га је неко збиља отровао, кажите га ко је, па да одмах дође под суд. Ја ћу да вам наведем ова два случаја. Г. министар унутрашњих дела зна тај случај и чини ми се да ће баш бити његов чланак, који је он написао кад су напредњаци били на влади. Узгред да вам напоменем, ја писам пријатељ напредњачке политике. У том чланку било је написано да је Србија закључила војену конвенцију са Аустро-Угарском. Те конвенције није ни било, и сад кад је није било, хоћете ли ви рећи, ипак морала је се нешто десити. Да наведем други случај: вама је познато убиство Вељка Јаковљевића. Кад се десило то убиство посланик ужички прота Ђурић долази и каже ми, да је на њега изнесена сумња да је он учествовао у том убиству. Полиција је донела решење да се он вата и апси. Због тога, вели, ја сам утекао. Молим вас, коме би икоме од нас пало на памет да каже проти Милану Ђурићу: ти си убио Вељка Јаковљевића. Ја мислим, да таквог човека, који би тако што казао, требало би одмах дати под суд, или немој брате да клеветаш човека, ово ми је било потребно да узгред кажем. Ја сам познавао два Богосављевића, Адама Богосављевића и његовог брата Андрију Богосављевића. Овде је реч о Адаму Богосављевићу. Ја нећу да улазим у то и да правим рекламе од тога, као што ви чините односно питања је ли полиција имала право или не да га ухапси.

Ја сам тога Адама веома волео, и често пута са њиме путовао, са Скупштине кући. Али нећу да улазим у ту полицијску ствар, је ли право или није право, као што је он као болестан затваран, тек само напомињем, да, кад сам чуо за његову смрт, ја сам срео министра унутр. дела, Туцаковића, — а можете веровати да ја све Туцаковиће сматрам и поштујем као одличне и поштене људе — и запитао га, је ли г. Туцаковићу, је ли истина, да је наређено, да се Адам затвори у апс, и ако је био болестан?" На шта ми је одговорио: „Тако ми моје деце Срећковићу, ништа на свету не знам о томе случају, онај лудак капетан нашао је за нужно, да га ухапси!" То ми је казао г. Туцаковић.

Овде се нарочито још истиче то, какав је био Адам. Као ђак Адам је био један од најпоштенијих међу ђацима, а ево вам за то доказа. Још онда ђаци су завели фонд за њихово потпомагање, који и сад постоји, и бирали су Адама за казначеја, јер су знали, да он неће украсти ни једне паре. (Чује се: а што тврдите да је крао кукуруз). Ја не улазим у то, да ли је било смисла, да се он за то дело оптужи, но ја сам га са тог његовог поштења и волео, а што се тиче његове спреме, ја знам — а ено протокола — из којих се види да је он имао све тројке, но био је поштен и часан човек, а ходио је у чакширама и гуњу, као што и сад много ђака вел. школе чини.

Ми у вел. школи предајемо све разне науке, па и о животу Диогеновом, па тако Милован Јанковић, не само да је носио гуњ, него се огртао асуром, и хтео је да докаже како он може да живи, као Диоген. Ја сам ово навео само

с тога, да се види да нема никаква интереса, да кривите нас за то, а сад иде оно, што је главно,

Ја сам чуо, да г. министар, читајући акта, каже, да је Адам „дошао у канцеларију *болестан*“. Тако извештај полицијски тврди. То је било у почетку 1880 године. 1879 год., била је Скупштина у Нишу, и ја сам тада био члан Скупштине, и познавао сам се са Адамом, и често с њим разговарао, те, кад сам, приметио, да он кашље, ја сам га питао шта му је, шта ми је он одговорио: често ме боле груди. Тада га је лечио скупштински лекар, Др. Валента и ја једном приликом запитао сам доктора Валенту, од чега Адам болује, шта ми је он одговорио, да Адам само једним крилом плућа дише, а да му је друго крило атрофирано; то је права јектика. То ми је он казао у јануару месецу, кад смо ми били у Нишу, и отуда долази то, што сам ја Јакову казао: за што сте упасили болесног човека? Ви знате да јектичави људи умирају у октомбру или марту, те би тако свакако и Адам умро, а треба знати да се Адам имао брата Андрију, који је умро такође од јектике. Дакле, то ја, господо, знам, а и кад три лекара тврде, да он није отрован, онда ја мислим да нема разлога да се каже, да је отрован, нарочито кад лекари тврде, да је већ било дупло запаљење, а то значи да му је и друго крило било болесно.

Ја верујем у то, и ја кажем да она резолуција, коју сте ви донели у клубу, није добра, и ја се позивам на министра ун. дела, да се нареди извиђај, ако мисли, да Адам није умро од природне смрти. Иначе, ако неће да нареди извиђај, онда ја сматрам да ни власт ни нико није узрок Адамовој смрти, јер верујем, да и министар не би штитио отровнике у овој земљи. Ми једанпут треба да се дигнемо на виши ступањ, те да постанемо заштитници морала и правде, а не да се као жене по сокаку грдимо и да кад некога суд као невиног ослободи, не смемо ми да окривљујемо.

Ово сам говорио за то, што се пребцује либералима, да су они отровали Адама. Ову сумњу не треба бацати и с тога што се зна да је и брат Адамов Андреја умро од јектике и Адам је умро од јектике.

Ја хоћу да кажем, да тражим од министра унутр. дела да он каже, треба ли прост прелаз на дневни ред. Ако он каже: прост, онда значи, да су акта чињеног истражења истинита, буде ли мотивисан, онда ја сматрам, да ни сам министар није убеђен у истинитост тих акта

Живојин Вељичковић — Господо, после лепих беседа мојих другова, а нарочито после јучерање, после сјајне беседе мога друга Рибарца, у којој је, свом снагом најјаче логике, свом силом свога ретког дара, као локомотива прегазио све ниске клевете, које се либералној странци од ваше стране наносе, остало би мени и мојим друговима мало што да говоримо о овој ствари, а нарочито после одговора министра унутрашњих дела, који је отворено *изјавио и потврдио да је Адам умро од природне смрти*, чиме је ово спорно питање расветљено тако да ми њиме можемо бити задовољни. Но дебата, која је јуче вођена поводом овога питања, поводом узрока смрти, обухватила је са ваше стране, и расправу још друга два питања: *питање да ли је власт требала да апси Адама*, и кад се већ, из објашњења министрових види да се више не може јамчити на питању *о неприродној смрти*, онда се оно напустило па се прешло на друго питање, а то је: *како је власт могла да апси болесног човека*.. Јучерањом дебатом испредено и ово питање, могла су господа из скупштинске већине ценити са свога гледишта и ако оно није већ савремено и ако се преко њега давно прешло на дневни ред одлукама свију судова; могло се, велим, то ипак чинити јер садржи услов и основ часне борбе, колико толико. Протествујте дакле и даље: зашто је Адам као болестан ухапшен али, ако се клевете упућују на *узрок* његове смрти, онда с тим, истога часа, престаје оно питање, које поштење и правда захтева и прелази се опет на поље денунција и простих клевета.

Да би се могло на горња два питања одговорити, дозволите господо, да упозорим скупштинску већину на то: да ли је Адам доиста био опасан човек у Скупштини, најјачи противник тадање владе, те да би се баш *према њему* само морала оваква изузетна мера предузети, или он то није био? Адам је био човек скроман, слаб говорник и агитатор, човек апсолутно безопасан за оно стање, он је истина имао своје принципе, којима је гледао; али сви његови остали другови били су тежи за оно стање, у коме је, у опште, тадашња опозиција за владу могла бити несносна, — него што је то могао бити Адам. Та кад према њима није употребљена никаква мера недозвољена, да им се ма у чему загрози, природно је да власт није имала разлога, ни Адама да апси, противзаконо много мање да га убија. Па још на који начин власт — веле клеветници — извршује то дело? Власт, која ради, да се он апси или би била луда, у томе случају те не би имала урачунимости, не би имала услова за кривичну одговорност, или она није хтела то зло да учини, па га ни учинила није, јер нити би обазрива ни паметна била, да човека апси и над њим убиство изврши у срескоj канцеларији, управ у својој кући, те тиме саму себе доводи у најтежи положај из кога је не би кадра била извући никаква сила.

Дакле и по самоме овоме, за оне, који хоће поштено и логички да мисле, може се извести поуздан закључак, да је основано ово моје мишљење а да је проста клевета и предумишљајна, тврдити и даље: да нека сумња у погледу узрока његове природне смрти постоји. А кад се томе још дода да су и 5 лекара потврдили дакле и ваши изасланици: Данић и Стејић да је *Адам умро услед обостраног запаљења плућа* — а то је болест од које 95% умиру, — онда имате ли оправдана разлога да ипак тврдите да је Адам насилно уморен?! За то што је један део ових клевета и пребацивања, посредно ко лично и заоколишно, био и на мене упућен, ја сматрам за дужност изјавити да на овом делу Адамавог апшења није ништа мојом иницијативом рађено. У актама која су пред г. министром има један председијал, који тврди да је мин. заповедио начелнику окружном да не дира Адама, док се са Скупштине не врати. То је било августа месеца, мислим, а ја сам у Зајечар дошао тек 16 децембра исте године. Овим имам уједно да побијем и онај навод Љубе Јоксимовића, који вели, да је се гледало, да се спречи Адам од учешћа у решењу закона о *Патентарини*. — Јер закон је био већ решен, па је Адам тек онда, кад се из Ниша вратио, притворен. За време решавања тога закона, Адам је дакле био у Скупштини.

Мој рад на овом делу односно притвора Адамовог, као што рекох, није самосталан; јер сам израдио свега један концепт решења онако исто, као што је у препису истог по магао у колико тувим, Адамов зет, који је тада био срески практикант, *по заповести среског началника*, ми смо то решење израдили и срески начелник подписао, као своје дело. Дакле апсолутно нема никаквог мог произвољног суделовања у апшењу Адамову. И кад сам раније једном приликом овде изјавио, да је непстинит и пуст навод онога посланика, који је рекао да сам Адама *ја* ухапсио, ја сам тада казао истину, а неистину је тврдио онај, који је противно овоме говорио, опет у злој намери.

Ну и ако је истина то, да ја нисам радио да се Адам ухапси, и ако је дакле још пре постојала наредба да се Адам не ставља под истрагу док се не врати са Скупштине, када дакле ја још нисам био у Зајечару, ја пристајем ипак и примам на себе дужност да и у име странке и среског начелника и свих других, ја *сам* одговарам и оно решење у притвору са гледишта закона браним.

Тужба срескоj власти дата је од стране општ. дубочанске против Адама 1876 год. ну истрага није била свршена, из разлога мени непознатих. Остало је да се саслуша Адам. А кад је власт имала оваку оптужбу, која је дана, много раније, онда се по њој морало донети неко решење: овако или онако. Испитивани су сведоци, који доказују да је Адам насилно однео 300 ока кукуруза, а и сам је Адам признао као што рече и г. министар, да је однео кукуруз *против воље кмета*. — Све то беху основи да је власт морала до-

нети неко решење. Адамов је притвор решио срески капетан; решење је потврдио окружни суд, па најзад и највиши касациони суд. И касациони суд нашао је дакле да има места да се стави под суд и притвор Радисав. Суд је с тим нашао да би и Адам требао да остане под судом и у притвору, докле се питање о њиховим кривицама коначно не расправи да ту одлуку није претекла смрт његова. Истина ви рекосте и то, да је Адамов стриц ослобођен као невин; лепо, то стоји господо, али се то догодило пошто је извршена цела процедура, која је по закону требала да претходи пресуди. Ако ви сад мислите, да се није смела, против Адама водити истрага зато, што је касније пресудом саучесник Радисав ослобођен, онда би тога логика била та, да се нико и не сме узети на одговор, о коме се сумња, или се не зна, да ли ће бити пресудом пуштен. Нема данас људи који ће знати, нити има закона, по коме морају знати шта ће радити порота, и да, под представ кама, шта ће она некога пустити, да за то и не почињу истрагу. —

Овде уједно чиним исправку на говор г. министров, јер је пређутао казати да и *касациони суд, расматрајући по жалби Радисављевој решење судско, нашао да постоје законски основи за притвор и истрагу судску.* И кад ви имате решење првостепеног суда, којим одговара решење полицијске власти о истражном притвору, а оно је по закопу одмах извршено, и кад имате одлуку касац. суда, *сагласну* са одлуком првостеп суда, онда, ако хоћемо да будемо људи од поштења и закона ми морамо признати да је овде учињено све што је требало по закону учинити и да се не може сад и не сме тврдити, да је власт ипак погрешила, што је мислила да Адам може доћи у затвор.

Пошто се сад, као што сам мало пре напоменуо, не може више решити на питању *о сумњичењу узрока о смрти Адамовој*, ставило се питање у 41 броју „Видела“ од 1880-е године, *када је оно било ваш и напредњачки заједнички орган: како је власт могла да ухапси болесног човека?*

Ако хоћете о томе да се води дебата, а ми ни томе немо противни, признам да даље односно овог питања ствар постоји овако: *Адам је сам својом руком написао нека три табака као одговор на постављено питање.* На њему су могли да се примете знаци мале болести, али се није знало, да је он и тешко болестан, нити је било потребе да се зна то пре његове изјаве. После тога, кад је решено питање о његовој кривици, *он је изјавио да је болестан.* Одма онога часа дозват је лекар *одмах га прегледао и дао сведоџбу да је слаб, али да може ипак у притвору остати; одмах је решено да се упути у болницу и то му саопштено*, али Адам није отишао у болницу тога дана или због тога што је очекивао да ће пусти суд, или због тога, што је жалио динар, као што се то у актима наглашава.

Но *сутра дан после подне*, кад је суд акта вратио, отишао је у болницу одмах. Власт је учинила према томе од своје стране све што је требало, и у погледу показане изјаве о болести да учини. Упамтите то, а незаборавите ни то: да су судови потврдили и одобрили меру притвора.

Г. Риста Поповић оспорио је надлежност црноречког суда онако, као што је то учинио један од његових пријатеља јуче; он рече, да је начелник *и суд крајинског округа* био надлежан, да води истрагу над Адамом, јер је вели, Копривница у крајинском округу. Мој друг Рибарац одговорио је одмах ономе, који је то јуче казао, али ја налазим за потребно да одговорим сад и г. Ристи на ово питање. По § 35 крив. поступка надлежност је тројака: надлежност по *месту* где је дело *учињено*, надлежност по месту *где кривац живи* у надлежност по месту *где се кривац ухвати.*

Сам природни рад, којим су изложене ове надлежности, показује, да је најјача надлежност власти по *месту учињеног дела* а Дубочане је тада било у округу црноречком Упамтите и то. Међутим мени је жао, што није овде г. министар правде, нам признати правник, те да ово потврди, јер ми није право, ако се опет хоће да мисли, да власт ср. зајечар. није имала оправданих разлога, кад је себе за надлежну огласила и што г. Риста држи, да би он био у овом питању надлежнији за оцену од других зналаца закона.

Господо, ја немам разлога, немам узрока, да сумњам, да ви већ сви признајете у души, у чему је узрок смрти Адамовој. Она је природна *што је и министар потврдио; а то су утврдили и пет лекара, дакле и ваши повереници. најзад то је потврдила Адамова цела породица на чијим је рукама умро.* Па ипак извесни ваши пријатељи налазе потребу да и даље продужују клевете, а једни их упућују од части и на мене.

Дозволите, да између свију доказа против тог наведем један који је најјачи а то је: *јавно мњење, то је народно поверење.* Ја сам у Зајечару живео кратко време. Зато неколико година углед странке либералне подигнут је. Она је постигла огроман успех. За њу, у томе крају, ја лично, добио сам сведоџбу народног поверења, да ме је бирао за свог посланика онда, кад се томе избору противила власти кад га је сузбијала оружаном силом; онда, кад многи другови и наши и ваши нису могли бити против те силе изабрани. Било је и то, да је вођена изборна Скупштина, у планину „Црни Врх“ да се мој избор сузбије и опет се моме успеху није могло стати на пут, био сам изабран и један пут, други пут за посланика.

Седам осам пута ја сам сузбијао здружене радикале и напредњаке 1886 године на избору општинских чланова а, поред свих мојих једномишљеника, три пута сам био биран и изабран за општ. одборника у Зајечару. То је господо, било у околини у месту где се Адам родио, где је живио и где је умро; и кад та околина не би била уверена да су ово клевете на либералну странку, кад не би била уверена да је либерална странка невина у смрти Адамовој; она не би давала оно Адамово и његових пријатеља поверење човеку који припада тој странци; то поверење народно баш у овом крају није купљено за паре, ни силом извојевано, јер сам се баш против силе борио. Ну, кад се већ један део клевета упућује мени на велико чудо, баш од оних, за које сам много чинио, од оних, који су ме тим поверењем одликовали, али се и већи део простије на странку којој припадам, ја и за њу а за себе примам одговорност под овим условом: ми стојимо *под клеветом за смрт Адамову*, а један ваш првак и пријатељ стоји под сумњом за злочин велиздаје. *Ја га поштујем ако је невин али ја овде изјављујем, да иступам овога часа одрећи се посланичког имунитета, ну то и он да учини, затим да одемо заједно суду, да се ставимо у самоптужни положај и да тражимо да нам суди мени за ову клевету а њему за ону сумњу издајства, да с тим свему буде крај. То је моја последња реч по овој ствари.*

Ранко Петровић — Само неколико речи поменућу о овој ствари и нећу ништа понављати што су већ моји другови предговорници поменули.

Ни сам био ни мало познат са овом ствари, него се та ствар, то веровање у неприродну смрт Адамову за мене прилепило онако, као што се многе ствари за човека прилепе, онда, кад му се често о њима говори; кад се на пр. често говори да је нешто било овако или онако, овде и онде, човек почне и нехотичне веровати; на ваљда је тако, ваљда ту нешто има и истине. Али тако је веровање наравно опадалско од уверења, далеко од истине.

Тако је и самном до сад било. И кад су г.г. интерпеланти покренули ово питање, ја сам, искрено овде признајем очекивао да ће они унети бар што год светлости у тај тамни догађај о смрти Адамовој. На жалост, све што је год овде наведено од њине стране, а то и сами они виде, све има још и противну своју страну, све за собом ставља оштрињута врата да се може провести и противно суђење, на опет да се не рече ни да је натегнуто, а камо ли неправилно. Управо сву тежину разлога, господе интерпеланата ја сводим на голо растезање правничких појмова, до преко границе еластичности њине, где већ пуцање наступа. С тога ти разлози не могу освојити ни најстрпљивијег слушаоца, ти су разлози у катастрофи.

Поштовани посланик г. Живан Живановић, жали што нема кога од позванијих да каже: *„сад ми скидамо одговорност са оних људи, који се терете; ми признајемо да је човек умро најприроднијом смрћу, признајемо дакле, да је клевета на некога набачена.“* А ја, господо, жалим што поред свега дводневног разговора још нема од стране господе интерпеланата ништа да се изнесе овде, што би било тако чврст факт да се ништа друго не би могло иза њега крити. Говори се да је Адам био човек добар, да није могао бити опасан по ондашњу већину, и ондашње политичко стање, те тиме се хоће да докаже неоснованост икаквог предузимања против њега од стране власти. Па зашто се баш у том истоме добу кад је Адам „злочинство“ учинио, за што се кушало на пр. да се он прогласи за луда, за што се тражило начина за то само с тога, што је Адам предлагао, да га један владика или архимандрит заступи за време рата у служби магационара, те да би он могао ићи на границу? Друго, на што је опозиције оно потцењивање важности и гласа Адамова, кад се зна да је име Адама Богосављевића познато било са истока на запад и са севера на југ целе ондашње кнежевине Србије, како у палати тако у колеби. (Велизар Кундовић: било је по колебама, али не код паметних). Није било код „паметних“ као што је г. Кундовић, али у народу српском јесте. Дакле, господо, ја жалим, што у свима овим извијањима и натезањима из званичних аката и ондашњег „јавног мњења ни мало светлости није унесено у ово питање, него се овим разговором и читањем оних аката које је изнео г. министар, а која су дело оних истих руку, на које је и бачена сумња — ја жалим дакле што ни мало више није бачено светлости у питање о смрти Адамовој. Шта више из ове неспретне одбране, и из окривљивања одавно мртвог Адама искрено признајем после ове дебате код мене се створила сумња, да је тамо било некога ђавола.

Мој друг г. Живан Живановић каже да људи овде хоће да перу своју част. Ја не знам, господо, ако се хоће да пере част од овакве клевете, како се може тражити то пред Нар. Скупштином. Та Скупштина није за то позвана. Ја мислим ако су неки уверђени тиме, што је казато, да су либерали отровали Адама, да та ствар стоји на улици, и свуда пре него у Скупштини. Ја у својој странци стојим као регрут или највише као каплар, и опет нисам никад никоме од либерала то казао, с тога могу тврдити да је још мање и један од ђенерала радикалних то казао либералима у представничком дому овоме. На против, тако рећи јуче је било, да устаје ђенерал либералне партије, те сваки час подгрева злонамерно извитоперену „Адамову њиву“ и баца је целој радикалној партији старајући се да утврди, како она нема патриотизма, како је само либерална партија још кадра да осети и гаји патриотизам.

Господо, остајући при томе, да се у мени после ове дебате родила тек сумња, да је заиста тамо нешто могло бити, не могу а да овом приликом не кажем шта ја још назирем у неким говорима опозиције, признајем не свима. Ја назирем у њима владу једнога правила из старога доба, кад су фарисеји и књижевници постојали, а које је један од ондашњих великаша изрекао. То је правило гласило: „Учите софистику, ту величанствену науку; она је кадра начинити од црнога бело, и од белога црно.“ Многи од говора, који су о овој ствари пали чини ми се да су истекли из старе изреке, коју сам поменуо. Иначе би било не могуће разумети по каком би се другом начелу могло пробати: себе дизати једино понижавајући другога.

Смрт Адамова већ је давнашња, она спада у Историју. Господа интерпеланти траже од нас, траже од Скупштине да поправимо историју; траже да Скупштина каже овако и онако о томе догађају. Захтев је неуместан. Садашњост и неумесан захтев, појединих, људи из ње могу бацити само по неки зрачак светлости у прошлост, могу по неки таман догађај више или мање осветлити, али историју не могу изменити. Историја ће казати да је у целом оном крају, кад је Адам умро, народ сумњао у његову природну смрт и да је говорио како је отрован. Казаће како се народ на свој начин о томе и уверавао пробајући да ли му на мртвој глави стоји чврсто или несугурно коса и бркови. Онда је то било, и господа која су се осећала уврђена и оклеветана она све до сада нису нашла прилике и пут да то исправе, него да нас траже да им то Скуп тина поправи. Историја је историја, она се не може правничком софистиком поправити.

Јован Милић — Ја сам покојног Адама Богосављевића познавао, јер сам га од 75 године познао. Он никад није бранио неправду већ увек правду. Није имало места, да се он ставља под суд. Он је стављен под суд с тога, што је казао: узмите ово жито, јер ће Турци да га попале и храните своје породице. Што су либерали поднели ову интерпелацију, томе нема места; то је требало у друго време поднети а не сад, те да дангубимо и бог да прости ова два дана, што нам око овога пропадоше.

Мика Спасојевић — Господо, ово је већ друга седница, како се продужава дебата односно узрока смрти Адамове поводом интерпелације г. Стојана Рибарца. Ја до душе нисам познавао пок. Адама, али сам као и остали слушао за његов рад. За то сам сматрао за дужност, да устанем да проговорим неколико речи односно те ствари и то што г. Рибарац једнако потрже то, како је он био крив. Као што је суд донео решење, да су они невини, т. ј он његов стриц, који је у то био умешан, онда за што да се та ствар поново потрже. И заиста због тога што анализа није извршена, ми морамо у све ово да сумњамо. Ја се овом приликом сећам једнога стиха Мирза Шафије, где каже: „нико неће рећи колико је вина нико неће казати подао му је чин, нико неће признати да је курвин син.“ Или оно „свака уља и протува, тражи злу свом часна рува.“ Тако исто и г. Рибарац гледа да скине ту одговорност са своје стране, која постоји у јавном мишљењу. (Жагор).

(**Потпредседник** — Ја вас опомињем, господине посланиче, да се уздржавате од таквих поређења и израза.)

Он треба да се дружи са онима, који су то чинили, јер и народна пословица каже: „с ким си до подне, онакав си и од подне.“ (Жагор).

Станко Петровић — Кад је ова интерпелација прочитана јуче у скупштинској седници, ја нисам мислио, да ће доћи до оваквих прилика, да се оволико бурне седнице због тога проводе. За мене је ово била излишна ствар и овој интерпелаци није било места. Али г. г. посланици, који су поднели ову интерпелацију, хтели су да сперу са себе љагу, која је на њих бачена од пре 10 година. Оно што је било бачено у заборав, сад је изнесено народу на видик, да то опет критикује. Они су мислили, да тим нешто постигну, док су међутим ове две седнице прошле на штету опште-народне благајне и на штету скупштинског рада. Хтела се Скупштина да заведе, да донесе одлуку, да је Адам умро природном смрћу. Томе никако није било места. Ја не бих устао да говорим, да нисам изазван говорима неколико говорника из опозиције, који хоће неке неистине да изнесу против нас.

Г. Машић казао је, да смо ми довели напредњаке на владу. Ми нисмо довели напредњаке, него смо оборили либерале. Чим смо оборили либерале дошли су напредњаци и ми смо одма после 24 сата окренули фронт противу напредњака. То зна цео свет, као што смо срушили либерале, тако смо оборили напредњаке, ма да нас је скупо то коштало. Дакле не стоји, да смо ми довели напредњаке, него ми смо се борили и против либерала и напредњака, јер нисмо хтели да дозволимо, да се ико титра са народним правима.

Г. Рибарац казао је ако је овде било кривице, ако је било сумње да је било тровања, онда би напредњаци као први непријатељи либералима трагали за њим и гледали да пошто по то пронађу правога кривца. Мени се чини, да не стоји то да су напредњаци били непријатељи либералима, јер су се онда либерали били изгубили, тако рећи нису ни постојали, него су им највећи непријатељи били радикали.

Дакле, напредњаци и либерали не треба да војују једно на друго; то су оне групе чиновника, које се боре против народних мисли и слобода. (Чује се: на ствар.... Жагор).

Потпредседник — Ја вас опомињем на ред, иначе ћу вам закратити реч.

Станко Петровић — Говорило се јуче о интерпелацији Пашићевој 1881 год. маја месеца, па се казало: интерпелација је поднешена, комисија је одређена и та комисија није хтела да извиди ту ствар, а да је било чега она би нашла али је знала да нема ничега па није хтела да иде да извиди. И ја сам онда био у Скупштини и ви се сећате, а и ја се сећам да је та интерпелација била поднешена, она је расправљена у Скупштини и најзад је Скупштина решила да се изађе једна комисија; али ондашњи министар унутр. дела г. Гарашанин и то у оно доба, када је био на радикалну партију највише огорчен и као наш највећи непријатељ после Бонту-овог уговора, а хтејући да сачува либерале, казао је ово у своме говору: *влада ће предузети све нужне мере, и одредити комисију да ту ствар извиди ако нађе за сходно.* То су његово речи и према томе не може се казати да комисија није хтела да иде да извиди ту ствар. Дакле то је што се тиче те интерпелације зашто се та ствар није још онда свршила.

Даље је један говорник казао: да је Адам дошао и на разбојнички начин узео на 300 ока кукуруза, јер кад му кмет није хтео то дати, он је узео на силу. Ви знате, господо, како је било у томе ратноме времену, кад једно село напусти своје куће и своју имовину; кмет је може бити другима по нешто давао али Адаму као противнику политичком није хтео ништа да да, па кад му није хтео дати, он је можда принуђен био узети да исхрани свју породицу.

Ја ћу да напоменем да сам и ја био командир батаљона и знам кад у једно село дође војска и наређује да се становници иселе, онда су команданти, командири батаљона па чак и четни командири наређивали да се из тога села изнесе што се више може и село то није бранило. Међутим и овде био је такав случај; и кад се узме ова кривица Адамова, коју је учинио само с тога да исхрани своју породицу а шта би онда било са оним људима, који су били у збегу око Ћуприје, Параћина и око јагодинског округа, где су били на сокаку а власт није могла да стигне да им укаже помоћ, онда су они сељаци ишли, упрегли кола и волове и брали корење по кукурушима, да исхране себе и своју породицу.

Сем тога они посекли и уништили читаве забране код Параћина да изгреју своју фамилију; сопственици су се жалили против тога властима, али власт им је казала: куда ћу сад те људе, ја им не могу ништа, они то чине из нужде да би одржали себе и своју фамилију у животу. За све то нико није узимат на одговор, а ондашњи власници налазе потребу, да се Адам узме на одговор и стави у притвор за то што је узео 300 ока кукуруза, да исхрани своју породицу, јер им је био као кост у грлу, и да се отера на робију. Они су дакле хтели да се један човек смакне са овога света да им не смета, и ту је имала рука работу. Ово можда није учинила цела влада нити пак цела партија, али су то учинили неки партијски чланови. Даље је се казало да Адам није отрован. Ја нећу то да тврдим, можда није, али ако није отрован он је *уморен* и тужен је само за то, да му се одузме живот. Кад г. Панта Срећковић тврди и да је он, кад је био на Скупштини у Нишу, лекарски прегледан на месец дана пре његове смрти и лекари су констатовали да ће он скоро да сврши. Па кад су то знали полицијски чиновници, како су могли онда да узму једнога човека и да га стрпају у апс кад је после два дана умро, кад је констатовано да је опасно оболео и да ће скоро да сврши. Дакле кажем, ако Адам није отрован, он је уморен и ми морамо да сумњамо на то уморство. Како је пак то уморство извршено то не могу да кажем.

Дакле поред свега овога што сам казао, част и поштовање свима онима, који не заслужују прекор, ви млађи можда да о томе нисте знали али кажем вам: „арапски се образ не може да опере сапуном“, и о томе је јавно мнење изрекло свој суд и осудило је ту појаву.

На послетку имам да кажем да овде није било места да се овој ствари решава овде, да се штети државна каса са две скупштинске седнице, јер, ако сте хтели да се оправда једна странка има једна личност, на коју се баца сенка, има другог пута и начина да се то расправи и ја осуђујем овакав поступак господе из опозиције.

Панта Срећковић — Ја сам у моме говору тачно казао, да сам срео Туцаковића ондаш. министра ун. дела и упитао сам га је ли истина да је Адам болестан и он ми је одговорио да јесте, па то исто стоји и у извештају полицијском, да је болестан. Ја сам дакле рекао што сам знао, казао сам да је био поштен човек, честита и чврста карактера још као ђаком а после као и грађанин; али молио би Станка Петровића, ако он зна кога је уморио, онда га дајте суду а немојте бацати беду ни на кога кумим вас Богом.

Ђока Анђелковић — Кад се после овако дуге дебате која је још јуче почела, сведе цео разговор, онда излази један интересантан закључак: не само да је уверена већина да је Адам био један одличан човек, одличан муж, одличан политички карактер, да је био добар и моралан, него и многе симпатичне карактеристике о Адаму; господа из опозиције доказују Адамову сушту невиност, налазе да је то био човек који никоме ништа није учинио ни с које стране.

Г. Панта Срећковић рекао је мало пре, како је Адам био честит и ваљан човек још кад је био као ђак на Великој Школи и као таквом, да му је од стране велико-школске омладине поверено и благајништво, па тврди не само то него и доцније кад је свршио велику школу кад се јавно као човек на политичкој позорници и у свима другим пословима показао је се, да је то био човек безпрекорног поштења. Међутим интерпелација г. Рибарца, мога доброг пријатеља, хтела је да говори о једном делу за које се сумња хтела овом интерпелацијом да опере са свим, да је нестане и да се о тој сумњи више не може нигде говорити, јер се надао да ће акта која се налазе у министарству унутр. послова поводом смрти Адамове бити довољни да збришу и последње трагове сумње.

Ма да би далеко бољи пут био, кад би се те и такве ствари расправљале путем јавнога мњења, али таквим да баш и ми исти који смо овде, само не у Скупштини, да расправљамо та питања ван Скупштине јавно и отворено.

Но, кад тако није него се тражи званична изјава и мишљење Народне Скупштине по овом делу, онда сва мишљења мојих другова из већине представљају ствар у другој светлости.

Ја веома ценим племените побуде г. Рибарца да са своје партије скине једну љагу, као и побуду да правда дође до свога задовољења, но као што сам мало пре казао испало је нешто са свим друкчије.

На завршетку свога говора г. Рибарац нас је позвао да се упутимо толеранцији партиској и узвикнуо је: браћо, пођимо оним путем, који ће нас водити више патриотизму и политичком моралу, оставимо на страну све заблуде и предрасуде о овоме делу.

Господо, увек сам готов да се на такав захтев, одазовем али пре свега да ли је одговор г. министра ун. дела могао да потресе у нама оно уверење, које смо ми још пре 10 година створили, па баш кад би он јасно и отворено у Скупштини изјавио да Адам није био отрован, ипак, кад би о томе хтели да запитамо народ и јавно мнење, тада би тек још гори одговор добили, него што га ми данас осећамо. Да ли у народу по мишљењу г. Рибарца постоје предрасуде или заблуде о Адамовој смрти на то не могу да одговорим позитивно, али знам, да ја у њему дубоко укорењено уверење да је Адам онако поштен и честит пре времена отишао са овога света и да за то баца кривицу на либералне власнике и чиновнике и то не од кад се држе зборови, већ је он то изрекао и веровао одмах после смрти његове.

Питање о Адамовој смрти то је питање о једном осећају у народу, које се толико укоренило да га доиста ови факти не могу потрети ни данас и да се услед ове интерпелације не може опрати љага са странке, која је онда владала кад је Адам умро. Одговор г. министра мене лично није могао

задовољити у тој мери да и за један часак одступим од онога мишљења, које сам и пре о тој ствари имао. Кад се узме онај одговор г. министра у оцену, сваки ће доћи до тога резултата, да не садржи ништа друго *него покушај једног полициског истеривања по тој ствари*, али покушај који је недоречен. Мени се чини да г. Рибарац није изабрао најбољи начин са овом интерпелацијом, начин којим се потрли сви основи сумње поводом смрти Адамове. Кад бих ја био у положају г. Рибарца т. ј. да се мени као радикалу пребацује као што се то њима пребацује, ја бих одговарао фактима, који су резултат судске пресуде и не према фактима из покушаја за полицијско истеривање Кад нам ви кажете, ево вам 14 мај, то је онога, која прља прве дане радикалске владавине ја бих вам одговорио: *ево вам судске пресуде*. Ако хоће да се говори о Бијанићевом убиству, ми вам одговарамо, о томе је донета судска пресуда, по томе има свршен факт, који је усвојен и поништено уверење који су господа прошле године имали и водили врло жестоку и непријатељску реч према странци и радик. влади у Нар. Скупштини опет поводом интерпелације. У опште ја сматрам да покушај полицијског истеривања, који је овде пред нас изнесен, не може потрести оно уверење које смо ми и пре о томе имали. Ја бих разумео ствар са свим друкчије, кад би пресуда била донесена, да је истеривање било журно, да су ствари испитане до краја, да је анализа извршена *не иницијативом приватних људи, која је свакојако може увек спорити, него да је анализа званичним начином утврђена*, онда очевидно сваки би човек стекао правилно уверење о тој ствари, али кад тога свега нема, онда не може човек да стекне уверење да је онај факт несумњив.

У овоме питању ја се не могу распростријети на говоре мојих другова из већине у Скупштини, него ћу се једино ограничити на оне мисли које је г. Рибарац изложио да треба свести питање у границе закона и са гледиште закона посматрати, а не упуштати се у филозофију самога права или филозофију ствари, које би могле повољно одговорити о самом предмету. По мишљењу г. Рибарца ову ствар треба увек извести на земљиште позитив. закона и свију одредаба, које стоје у логичној вези како са делом тако и са законима које пресуђују саму ствар. Но мени се чини да је овакво гледиште погрешно, јер сам уверен да је Адамова ствар један тенденциозни процес увијен у позитивне одредбе и параграфску правду. Но сем параграфске има и опште апсолутне и идеалне правде судске, која је над позитив. законима увек у друштву и њена се реч и нехотице мора чути у питањима овакве врсте.

Доиста, господо, у природе самога друштва леже двоје, леже прво кристалисани, утврђени појмови о праву и то је позитивно право; леже односи, који се садрже у законима; и ако се строго држимо на земљишту тих односа, онда очевидно, идући тим путем, морамо почети од истеривања и редом све доћи, *док се ствар не испита и сврши оним резултатом*, *као* што једно друштво има таквих путева да дође до права. Али је овде увек у питању још и то, што Адам, као личност, која је била представник једна чиста народна осећаја, управо живи представник мисли народних и потпора његова и као таква личност не може се судити по позитивним законима у пуној мери, јер се мора узети, да суди и по појмовима, који владају у друштву, по појмовима опште људске правде и морала, јер је и Адам у своме политичком и јавном животу био суште оличење те правде и тог морала. Можете о Адаму мислити да је човек не велике и особене интелектуалне моћи, али не можете и ни те одрекли оно у што је сав народ веровао, да је беспрекорно и праведан и узвишен моралан и онда су позитивни закони слаби да стрпају Адама у кривицу и да му тако брзо пресуду донесу.

Као што сам мало пре рекао, друштвени појмови о праву и моралу, нису појмови такви, да се не могу развијати, то више појмови, који, кад се кристалишу, да се држе вечито до краја. Право је појам историјски што је било право пре 2000 година данас се не сматра. По Аристотелу пре 2000 година држало се да треба да постоје робови и поред слободних грађана. То се данас сматра за варварство. Дакле у опште појмови права никако нису утврђени стално, него позитивног права постоје идеални и ти појмови права крећу друштво напред, и крећу га не само у погледу права, већ заједно и у погледу моралног развитка умног, индустријског развитка и развитка у опште. *(Панта Срећковић.*—Молим вас кажите ми појмове моралне. И у средњем веку морални појмови били су исти који су и данас).

Ако хоћете да вам одговорим онда ево: Сматра ли се данас да је право и морално да се деле људи на слободне грађане и робове као у Аристотеловом времену? Не, јер је развитак моралних и правних појмова уништио тако гледиште у друштву. Или још боље: Ви сте г. Пашто властелин из Душановог времена, убијете једног себра каква би казна друштвена над вама била. Ви би убиство платили, док би себра за вас на муке метали и убили га, дакле као што видите са моралним мењају се и правни појмови и обрнуто са правним и морални појмови у једноме друштву. Данас није тако и биће друкчије у току других векова. Нода оставимо то и дозволите ми да се упутим онамо, где сам пошао са мојим разговором.

Дакле кад се хоће да цени једна таква личност, која у строгом смислу никад и ни у ком случају не може потпадати под строгост позитивног права, онда човек може да замишља какве су побуде биле, да се такав један човек осумњичи по мишљењу г. Рибарца и по навођењу § из кривичног закона за злочинство. Покојни Адам, као што вам рекох, био је представник мисли народних, осећаја његових, лепих појмова његових о личном праву грађана и слободи, један такав човек је увек тачка на коју су нападали, нећу да кажем само либерали, већ ево да речем нападало га је и конзервативно министарство чича Даниловo, Кад је народ избавио из аиса Адама, онда су неки министри млађи а учевни људи тога доба предлагали *да се пошље војска*. Зашто? За то што су и они по појмовима позитивнога права налазили да је најбоље средство за одржање поретка послати војску да угуши покрет и разуме се да се на основу кога § из крив. закона ставе у притвор можда и окове и да им се суди као бунтовницима. Тако је судило позитивно право, али један разуман стар човек њихов предс. мин., који је познавао народ рекао им је: ако пошаљете војску, онда тек можете направити гору несрећу и већи покор. То значи да људи са здравом памети могли су појмити шта значи то ко дира представника, који креће друштво у напред. Он то није казао, али у глави његовој таква је слика стојала, он је то боље разумео од појмова позитивног права шта значи поиграти се са једном јаком матицом у народу за којом иде небројен број народа. Он је појмио шта значи такав један човек, докле господа либерали или напослетку чиновници под либералном владом нису умели да појме значај његов у друштву нашем, име његово у целој овдашњој Србији. Они су хтели да га огласе за злочинца. Узели су ми једну ствар која је била чак застарела узели дело његово, које се десило у ненормалним приликама наше земље, из времена првог рата, узели су само тога ради да му учини неко зло. Питање је сад да ли је зло оне врсте које се сумничи или зло друге врсте. Ма које било ја сматрам да је према њему учињено зло, и, да није био у затвору можда не би умро, а да ли је био отрован? По моме уверењу то би показала анализа и цела процедура законска, којом се служило, кад се хоће да дође до пресуде о самој ствари. Али да је узроком неких неваљалух људи пре времена угинуо, у то не сумњам ни за један милиметар, ако би се у опште сумња могла мерити дужином. Са овим сам фактом на чисто а што се тиче сумње трговања оне би пале, чим би се њени основи, основи сумње за тровање потрли. Да видимо колико се и како могу отклонити основи сумње.

Да ли би се н. пр. могла отклонити сумња о страсној мржњи према њему, ако би поново навео факат да су пок. Адама пред сами први рат гледали да огласе за луда као што је то мој друг Ранко Петровић навео и као што ми је о томе у разговору споменуо и г. Марко Петровић друг Адамов. Какво је жалосно уверење могао имати пок. Адам о правди

позитив. закона и либер. чиновника, кад је морао стати код два лекара да га прегледају да ли је луд или не. Колико ли је болова у души имао кад се мржња према њему машила и тога средства да му досади, а колика тешка сумња о могућности свога живота.

Покушавам господо да одклоним једну основу мржње за нагли притвор после 4 године, па као што видите не могу,

Као што рекох ствар се подиже на ново после 4 године, не испитује се да ли је болестан или не. Либерални чиновници постају њежни и милостиви према њему, кад је већ на умору дају му некакав чај и праве се његови пријатељи. А и сад се о њему овде и од стране опозиције потврђује да је покојни Адам био крајње невин човек, безопасан човек, који није био у стању ни мрава да увреди. Сад ако добро узмемо да је он апшен, да је ислеђење било журно, да је судско рашење о притвору врло брзо донешено — кад се све то узме на ум, онда доиста, ако је био болестан од плућа морао је угинути, а ако се узме да се према њему пријатељство показује, кад му је дат чај, онда не може да се разуме непријатељство, које је пре тога било кад је тако нагло брзо и журно стављен у затвор, а ако је непријатељство и у оном пренутку кад му је дат чај и онда је *вероватно* да се која кап непријатељства налазила и у самоме чају. (Живо одобравање већине).

Као што видите, господо, и овде покушавам да отклоним ову основу сумње али не иде, резони друкчије уређују и ја према њима морам да дам свој суд.

И ако сам уверења, да Скупштина не би требала да узима на се делокруг судске власти по овој ствари и да либерална странка у Скупштини у лицу г. Рибарца није требала да упућује интерпелације овакве врсте, на коју је требало одговорити још пре 11 година, то кад сам већ у положају судије по овој ствари онда изричем свој суд овако: да је либерална странка крива и одговорна за привремену и брзу смрт пок. Адама, а да би даље као судија гласао да се за дело трована пређе из недостатка доказа. (Пљескање и живо одобравање већине).

Новак Милошевић — Дужност ме гони, да проговорим неколико речи, као што је и г. Панта казао.

Кад сведемо резултат целокупног јучерашњег и данашњег дана, на крају крајева, видићемо да од свију говора, нема апсолутно никакве користи. Нашим се говорима самој ствари није ништа помогло, већ се само позлеђују старе ране, наше махне српске уносе ватру у Скупштину и два дана једни другима приговарамо и чинимо прекоре. Те препирке не би биле велико зло кад би остало само у овом дому, но оне ће прећи у народ, и народ се неће препирати о њима 2 дана, него можда више од 2 године.

Ја ћу да се послужим речима г. Живана Живановића и ја ћу казати, и ја не могу да узмем на своју душу да је Адам отрован од ондашње власти и да су му они смрсили конце. (Опозиција: то је поштено). То дело у опште припада историји и она ће то решити. Адам Богосављевић био је у оном времену политички човек. Једна извесна партија или бар једна нова струја, која је се у оном добу јавила, гледала је у Адаму свога пионера, који је јако крчио пут тим новим мислима и новим идејама.

Господо, ни један човек, ни једна влада не могу казати, за себе да је савршена у својим пословима и у своме раду. Сва погрешка унутрашње политике онога доба, која је вођена, била је те судбине, да се сведе на смрт Адамову, јер Адам који је био уздигнут, као што смо казали људима, који се не слажу са правцем ондашње владавине, изненадно је затворен и у затвору и умро и отуда се створило једно мнење у народу, ако не да га је отровала власт, онда да је отрован по наредби ондашњих власника, што ја не могу узети на моју душу, али у народу је створено такво мнење, јер зна се да свако време у историји, оставља неко мнење у народу и то мнење нису кадри ни људи, који пишу историје, да потру и промоне.

Узмимо из наше историје старога доба, све време Немањићске владавине и ако је имала историчких махна народ је српски сматра као свету, узмимо време косовске битке у њој је народ оличио у Обилићу јунаштво и врлину а у Бранковићу издајство, а сад има историка, који кажу да је Обилић учинио погрешку што није предводио војску и тиме је Србији нанео штету, али опет зато народ неће казати, да је Бранковић бољи од Милоша или Милош гори од Бранковића. Ми смо за време Ђурђа Бранковића у Јерини оличили све зло, које је српски народ у то доба постигло, и ако човек кад прочита историју, зна да она ни најмање томе крива није. Господо ја ћу да сведем мој говор на ово.

Владавина либерална, разликује се од владавине, која јој је предходила; владавина од 1842 и 1858 год. такође се разликује од те владавине као што се разликују и казне, које су у том времену постојале; у оном првом времену сматрали су као са свим оправдану казну колац, трупац, точак и т. д. али ми смо се, мало од њих измакли у томе погледу, јер је дошла владавина либерална и ми смо добили Устав у коме је било погрешака и ја мислим, да их господа либерали који су сад у Скупштини, неће бранити те погрешке, него ће их и они осуђивати, јер сваком народу историја треба да је учитељка, те да оно што је добро хвали а што је зло куди, па ма ко то учинио. И господа либерали дакле свакако ће с нама пристати, да је у њиховој унутрашњој политици било доста махна.

Ми смо јуче узели у претрес једну измену у кривичном законику, и вотирали да нема полицискога надзора над политичким кривцима. Кад је тај закон донесен донесен је и Устав и та одредба у кривичном законику хрђава је, а Устав поред свих његових мана имао је доста добрих страна. По том Уставу, ми смо могли да будемо народни посланици, имали смо права, да будемо не само саветодавна, него и законодавна Скупштина

Дакле ја налазим, да оно дело које је свршено са Адамом, поред најбоље воље не може да промени мнење у народу; ми га не можемо овде у Скупштини расправити а држим да није било ни места да се овде расправља. Што се мене тиче, ја кажем и опет, да не могу на моју душу да узмем и да кажем, да је Адам отрован и ако сам и ја тада био опозиционар и друг Адамов; овде је крива ова месна власт и оно глупо удварање према предностављеним, а то је у томе: што су мислили ако више накости учине опозиционару да су тим више добра учинили влади, и за то ја не могу изаћи никад пред збор да тврдим, да је Адама власт отровала а још мање могу тврдити, да је то од стране владе наређено. (Опозиција: живео оче Новаче; то је поштено). Ја велим, да с таквим тврђењем не би никад пред збор излазио и да и у будуће нећу излазити. Ми сви, и ви у опозицији и ви у већини, треба једном да пођемо путем политичког морала и да се у опште на тим политичким зборовима не служимо неистином, него навођењем факата и истинитих догађаја. (Чује се: тако је оче Новаче).

Ако налазите г. из опозиције да има мана код појединих наших људи, односно смрти Адамове, тога има у истој мери и код ваших на пример. Ми сви знамо да најновинија радња радикалне владе, то је она шестине порезе да се изравна календарска година. Од многих ваших људи изношено је на јавним зборовима као да је то трећи порез у једној години. Међутим ко год зна поле рачун, знаће да је то неистина. А томе подобних неистина много и много износили су ваши људи на радикалну владу. То је погрешка, то је мана која није од јуче, него је мана историска, српска, и дужност је мени а и свима вама као народним посланицима да у овоме дому говоримо ваздa против тих мана, те да их се отресемо и да у народ унесемо правилно гледиште и да га умирујемо у његовој партијској борби, како би што више времена имао да употреби за корист своју, јер оваким радом нећемо отаџбини и Сриству ништа допринети а учинићемо само штете.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Одговорни уредник **Ранко Истровић**. Штампа краљ. српске државне штампарије